

قلعه کوهتیز یا قلعه تگین آباد

احمد علی کهزاد

بنیاد فرهنگی کهزاد

کسانیکه در تاریخ غور و غزنه مرور کرده اند و مأخذ مربوط به این دوره ها را از نظر گذرانیده اند حتماً به نام های «قلعه کوهتیز» و «قلعه تگین آباد» یا محض «تگین آباد» برخورده اند. مخصوصاً بعد از وفات محمود چینی که میان شهزادگان غزنوی و امرا و اعیان و رجال بر مسئله استحقاق جانشینی منازعه افتاد و اختلاف نظر پیدا شد و امیر محمد خویش را جانشین پدر خواند تا زمانیکه بدست سپاهیان و اعیان درباری خود خلع و اسیر شد و سلطنت به برادرش مسعود تکیه کرد، نام «قلعه کوهتیز» و «تگین آباد» به کرات و مرات ذکر میشود. طبقات ناصری و بیهقی در شرح واقعات مربوطه، این دو جا را به عبارات مختلف در جاها و موارد مختلف ذکر نموده اند.

ناگفته نماند که قلعه کوهتیز بحیث قلعه و تگین آباد بیشتر بحیث شهر و شهر بزرگ و آبادان در دوره غور و غزنی معروفیت داشته و مقر و استقرار سپاه بوده و در مسافرت ها موقف امرا و سلطان ها بوده معذالک با تمام تذکراتی که در مأخذ بعمل آمده باز هم موقعیت جغرافیائی این دو جا هنوز پوره واضح و روشن نیست.

تگین آباد کلمه ایست ترکیبی و «تگین» کلمه ایست که در آخر نامهای سبکتگین و الپتگین و برخی دیگر از رجال صدر غزنوی دیده میشود. همچنین در دوره پیش از اسلام سلاله «تگین ها» و «تگین شاهی» در تاریخ کشور ما معلوم است و سکه های تگین شاهان در دست میباشد. تگین آباد به صفت «قلعه»، به صفت «شهر» و به صفت «ولایت» یاد شده و معلوم میشود که قلعه و شهر و ولایتی بدین نام وجود داشت. از فحوای عبارات بیهقی و طبقات ناصری چنین استنباط میشود که تگین آباد سر راه غزنی و بست و هرات واقع بود. دقیق تر هم معلوم میشود که دور از غزنه در علاقه گرمسیر «رخد» و «زمین داور» قرار داشت. نزدیکی آن به «بست» هم آشکارا است و بیهقی در باره سبکتگین حاجب که مامور نکهبانی قلعه کوهتیز بود مینگارد که: "ولایت تگین آباد و شحنگی بست بدو تقویض گردید."

قلعه کوهتیز قلعه ئی بود مرتفع و بلند در قله کوهی در تگین آباد. بعبارت دیگر قلعه کوهتیز یکی از قلاع تگین آباد بود و در نقطه مرتفع کوهی قرار داشت. بگمان غالب موقعیت آن در ستیغ کوه از خود کلمه «کوهتیز» معلوم میشود زیرا در تیزی کوه ساخته شده بود و در نقطه بلند و تیز کوه قرار داشت.

نظر به اهمیتی که این قلعه و این شهر در تاریخ غور و غزنه دارد، جای آن داشت و دارد که مطالعات مبسوط جداگانه راجع به موقعیت جغرافیائی و اهمیت تاریخی آنها بعمل آید ولی چون موقعیت جغرافیائی این دو نقطه یکی بر دیگری منطبق است هر دو تحت یک عنوان قرار داده شده زیرا کوچکترین معلوماتی که هویت یکی را روشن بتواند، در تعیین موقعیت دیگری هم کمک میکند.

پیشتر گفتیم که در تذکرات تاریخی «تگین آباد» به «بست» و «زمین داور» نزدیکی خاصی داشت. والی تگین آباد شهنه بست هم بود و تگین آباد جزء بلاد گرمسیر «رخد» یا «رخج» و زمین داور محسوب شده است.

کسانی که از طرف نیمروز به زمین داور می آمدند به تگین آباد میرسیدند و کسانی که از غزنه جانب گرمسیر و رخج عازم زمین داور بودند باز هم به تگین آباد وارد میشدند. هکذا کسانی که از رخج یا رخج عازم بست بودند باز هم از تگین آباد عبور مینمودند. این سه جمله و این سه نوع حرکت از سه جانب ما را به یک چوکات محدود تر به تگین آباد نزدیک میسازد و از آن چنین نتیجه بدست میآید که «تگین آباد» در علاقه گرمسیر حوزه «ارغنداب، هیرمند» بین بست و زمین داور قرار داشت. فلذا موقعیت این شهر بزرگ و معروف تاریخی را میتوان در یک صد کلیومتری شمالغرب قندهار جستجو نمود. یکی از نویسندگان معاصر به اساس قول فخر مدبر مبارکشاه که گفته است: "مقابله سلاطین غور و غزنه اندر آب گرم تگین آباد رخ داد"، به این نتیجه رسیده است که در فاصله ۵ کوهی «ساروان کلا» در سواحل هیرمند جایی است به نام «گرماب» و معتقد اند که «جوش آب گرم» تاریخی عبارت از همین جا است که چشمه های آب گرم از آن تراوش میکنند و خرابه هائی هم در دور و نزدیک آن افتاده است و در مقابل آن، آن طرف رودخانه هیرمند، تگین آباد افتاده است.

در قالب چوکات محدودی که پیشتر به اساس مندرجات مأخذ تاریخی رسم کردیم، «گرماب» کنار هیرمند در مقابل زمین داور از نظر جغرافیا و تاریخ به موقعیت تگین آباد موافقت بسیار دارد و قلعه های مخروبه و آثاری که روی تپه ها مشاهده میشود، این نظریه را تقویت میکنند.

چون قلعه کوهتیز قراریکه گفتیم یکی از قلاع تگین آباد بود، حتماً موقعیت آن قلعه تاریخی را هم باید در همین نقطه معین کرد زیرا وقتیکه محمد پسر محمود در غزنه اعلان سلطنت نمود و سپاه و لشکر به تگین آباد آمد، در همین جا او را خود سپاهش بگرفتند و در همین جا در قلعه کوهتیز محبوس ساختند و مدتی در اینجا

بود تا او را به قلعه «مندیش» که از جاهای کناره تر و در قلب کهساران غور بود، منتقل ساختند. اینجا به تعیین موقعیت قلعه «مندیش» کاری ندارم زیرا طی مقاله جداگانه آنرا در پای کوه های «زار مرغ» ساغر در حوالی غربی «تولک» تعیین کرده ایم.

باری به اساس دلایلی که ذکر رفت، «تگین آباد» شهر مهم تاریخی معروف عصر غوری و غزنوی در «گرماب» کنار مسیر هیرمند در مقابل خرابه های زمین داور کهن قرار داشت و قلعه کوهتیز یکی از قلاع معروف آن بود که روی بلندترین نقطه شهر آباد شده بود. / ۳ میزان ۱۳۳۷ /